FALSE PROBLEME DE NUMISMATICĂ MEDIEVALĂ ROMÂNEASCĂ*

OCTAVIAN ILIESCU

Sub titlul *Locul şi semnificaţia imaginii Domnului nostru Iisus Cristos pe monedele Ţării Româneşti,* R. Ocheşeanu readuce în discuţie o problemă relativ măruntă din numismatica primului stat medieval românesc, şi anume stabilirea aversului şi a reversului în cazul monetelor care prezintă pe una din feţe efigia domnitorului emitent, iar pe faţa opusă bustul lui Iisus Cristos[1]. Nu este pentru prima oară când R. Ocheşeanu încearcă să trateze un asemenea subiect: într-adevăr, de curând, autorul respectiv a publicat o notă în care a căutat să impună părerea mai veche potrivit căreia, în cazul dinarilor de tip cavaler emişi de Radu I (circa 1377–circa 1383), ar trebui să considerăm ca avers faţa cu stema emitentului şi nu pe cea care prezintă efigia sa, pentru motivul că legenda acestor monete începe pe faţa cu stema şi se încheie pe cea cu efigia voievodului Radu I[2]. Această părere a fost adoptată iniţial şi de semnatarul prezentei note, în 1941, cu prilejul publicării unei monete de acest tip din colecţia dr. A. Metzulescu[3]. Mai târziu însă, am constatat că şi aici, ca şi în cazul unor emisiuni monetare ale lui Vlaicu Vodă şi ale lui Radu I, în realitate avem de-a face cu un mod inadecvat de distribuire a legendei, imputabil gravorului ştanţelor monetare respective; prin urmare, în temeiul unor argumente de drept public, dar şi de bun simţ, se cade să acordăm întâietate efigiei emitentului şi nu stemei sale, făcând, bineînţeles, observaţia cuvenită cu privire la particularitatea de ordin epigrafic întâlnită în acest caz[4].

Atacând din nou acelaşi gen de probleme, R. Ocheşeanu se ocupă acum de ducaţii lui Mircea cel Bătrân cu efigia emitentului şi bustul lui Iisus Cristos, susţinând că, în cazul acestei emisiuni monetare, trebuie să considerăm ca avers faţa cu bustul Mântuitorului şi nu cea care îl prezintă pe emitent[5], cum s-a stabilit în mod curent în literatura de specialitate[6]. Iar în aparatul critic de la sfârşitul articolului său, într-o notă al cărei conţinut nu are nici cea mai vagă legătură cu subiectul tratat, R. Ocheşeanu se lansează în construirea unei ipoteze „originale" privind originea stemei dinastice a Ţării Româneşti[7], prilej cu care reuşeşte iar să-şi etaleze slaba cunoaştere a istoriei evului mediu românesc. În cele ce urmează, vom examina sub diverse aspecte noua contribuţie de numismatică medievală românească a lui R. Ocheşeanu, făcând, bineînţeles, observaţiile ce se vor impune.

Determinarea aversului şi implicit a reversului unei monete poate avea în vedere două categorii de criterii. În prima categorie intră un criteriu de ordin strict tehnic, care priveşte poziţia pastilei monetare în momentul baterii, manuale sau

BSNR, XCII–XCVII, 1998–2003, p. 195–206

mecanice: fața de sus, prezentând întotdeauna un relief mai înalt, va fi aversul monetei, iar cea de jos, cu un relief mai jos, este implicit reversul aceleiași monete. Din a doua categorie fac parte criteriile cu caracter convențional, de ordin iconografic și epigrafic, care conduc la identificarea autorității emitente, primul pas în determinarea oricărei monete. Când autoritatea emitentă este un stat cu regim monarhic, fața principală – și deci aversul – monetei sale este aceea care prezintă persoana suveranului emitent, de la regii Achemenizi, dar mai ales de la primul împărat roman, la domnii Țării Românești și ai Moldovei și până la marele duce al Luxemburgului din zilele noastre. Nu vom aduce în discuție și alte situații, în care stabilirea aversului și a reversului unei monete date se poate face luând în considerație diverse alte criterii, adecvate fiecărui caz în parte.

În ultima vreme, tot mai mulți autori, cercetători avizați ai problemelor de numismatică bizantină, au propus ca în acest domeniu criteriul juridic stabilit prin regula expusă în rândurile precedente să fie înlocuit cu un altul, decurgând din ideologia politică predominantă în Imperiul Bizantin, mai ales în a doua perioadă a existenței sale. Potrivit acestei ideologii, monarhii statelor creștine contemporane erau considerați ca alcătuind o piramidă ideală, al cărei vârf era în cer Iisus Cristos, în calitatea sa de *Rex regnantium*[8], iar pe pământ împăratul bizantin, ca reprezentant imediat al Mântuitorului. Pornind de la această concepție de drept public bizantin, cercetătorii la care ne-am referit mai sus au formulat o nouă regulă, potrivit căreia, în cazul monetelor bizantine ce poartă pe una din fețe efigia împăratului emitent, iar pe cealaltă imaginea lui Iisus Cristos, această din urmă față trebuie considerată ca avers, iar cea cu efigia emitentului ca revers al monetelor respective, conform dreptului de preeminență în uz la acea dată. S-a mers chiar mai departe, stabilindu-se, în materie de tipuri monetare, același drept de preeminență și pentru alte imagini sacre ale credinței creștine – Maica Domnului, diverși sfinți etc.–, în raport cu efigia emitentului. Ulterior, noua regulă a fost aplicată de unii autori și în cadrul numismaticii medievale bulgare[9].

Adoptând fără rezerve această regulă, R. Ocheșeanu îi extinde aplicarea și în numismatica Țării Românești, și anume în cazul ducaților cu efigia domnitorului și bustul lui Iisus Cristos, emiși de Mircea cel Bătrân; autorul ne adresează cu acest prilej o critică vehementă pentru „cerbicia" cu care continuăm să aplicăm și în cazul acestei emisiuni regula tradițională, acordând prioritate efigiei emitentului, considerată ca avers, și nu imaginii lui Iisus Cristos, cum preconizează R. Ocheșeanu[10]. Ideile expuse în acest articol de către autorul citat, ca și maniera în care ele au fost exprimate ne obligă să luăm mai jos atitudinea cuvenită.

I. Cu privire la tema enunțată în titlul articolului de care ne ocupăm aici, așa cum am notat încă dintru început, R. Ocheșeanu se declară un adept convins al teoriei care susține preeminența imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei monarhului emitent, în iconografia monetară medievală a Imperiului Bizantin și a statelor creștine din Sud-Estul Europei; în final, autorul citat ne reproșează vehement „erezia" de a susține cu consecvență teza contrară, în cazul emisiunilor monetare ale Țării Românești care prezintă pe una din fețe efigia domnitorului emitent, iar pe cealaltă bustul Mântuitorului[11]. Față de această luare de poziție, avem de formulat următoarele observații:

1. R. Ocheșeanu ignoră complet faptul că teza pe care o susține cu atâta ardoare ne era cunoscută de foarte multă vreme, ba chiar am și adoptat-o, când am

publicat în 1975 un tezaur de perperi bizantini, găsit în 1945 la Isaccea[12]. Ulterior însă, ne-am format o convingere mai nuanţată, în sensul că această teză trebuie restrânsă doar la iconografia monetară a Imperiului Bizantin, iar aici, numai pentru preeminenţa imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei emitentului, în perioada secolelor XI–XV, aceasta în temeiul conceptului *Rex regnantium,* cristalizat la Bizanţ în această vreme. Orice extindere a unei asemenea preeminenţe în favoarea altor persoane sacre ale religiei creştine – Maica Domnului, sfinţi, îngeri – sau la emisiunile monetare ale altor state medievale ni se pare lipsită de temei.

2. Pentru a învedera rolul determinant deţinut de atributele definitorii ale emitentului unei monete – efigie, nume, titlu – vom invoca aici mărturia unei autorităţi de necontestat, fiind vorba de însuşi Iisus Cristos. Astfel, în Evanghelia sa, sfântul apostol Matei relatează o întâmplare din viaţa lui Iisus, cu vădite tangenţe la problema ce ne preocupă în acest moment. Evanghelistul ne spune că, odată, câţiva iudei bogaţi l-au întrebat pe Iisus ce e mai bine să facă: să plătească zeciuială din câştig fiscului roman, drept dajdie *(census),* sau să împartă aceşti bani săracilor, ca milostenie. Era, evident, o întrebare capcană. Spre a o evita, Iisus a cerut interlocutorilor săi mai întâi să-i arate „banul dajdiei", adică moneta efectivă cu care supuşii Imperiului Roman plăteau censul datorat fiscului („Arătaţi-mi banul dajdiei" – *Ostendite mihi nomisma census,* în versiunea latină a Noului Testament). Atunci, unul dintre iudei i-a arătat lui Iisus moneta ce circula legal la acea dată pe tot cuprinsul Imperiului Roman: denarul de argint cu efigia împăratului Tiberius (14–37). Văzând moneta, Iisus a întrebat: „Ale cui sunt chipul şi scriptura ?" (efigia şi legenda monetei) *(Cuius est imago et superscriptio ?* în aceeaşi versiune). „Ale lui Caesar", i s-a răspuns. Atunci, Iisus a replicat: „Daţi lui Caesar ce este al lui Caesar şi lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu" *(Reddite Caesari quae sunt Caesaris et Deo quae sunt Dei)*[13]. *Imago et superscriptio* din întrebarea-cheie a lui Iisus, efigia emitentului şi legenda ce conţine numele şi titlurile sale sunt elementele fundamentale ale unei monete, cele care îi imprimă putere circulatorie legală într-un anumit spaţiu şi într-un anumit interval de timp. Faţa monetei care prezintă aceste elemente este indiscutabil faţa principală şi, prin urmare, ea trebuie considerată ca reprezentând aversul acelei monete.

3. Publicând recent un studiu despre reprezentarea împăratului înaripat în numismatica bizantină[14], Cécile Morrisson se referă, în treacăt, la chestiunea stabilirii aversului şi a reversului, în cazul monetelor emise în ultima perioadă a Imperiului Bizantin, observând că, din punct de vedere tehnic, reversul unei monete schifate este faţa convexă, ocupată de regulă în această vreme de un personaj religios[15]; descriind în continuare materialul numismatic ce face obiectul cercetărilor sale, autoarea citată consideră peste tot ca avers faţa purtând efigia împăratului emitent, reprezentat aici în ipostază de înger[16]. Se vede bine că R. Ocheşeanu a ignorat total apariţia acestui interesant studiu, al cărui conţinut i-ar fi temperat, cu siguranţă, fundamentalismul unor luări de poziţii.

4. Acceptând fără rezerve teza preeminenţei imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei împăratului, R. Ocheşeanu încearcă să o extindă şi în numismatica Ţării Româneşti; ca unic argument în sprijinul acestei susţineri, el invocă poziţia

similară luată de D.M. Metcalf în descrierea unor groşi bulgăreşti emişi de ţarii Ivan Alexandru şi Mihail de la Târnovo şi Ivan Sracimir de la Vidin[17]. Avem convingerea fermă că o asemenea extindere nu are nici un temei. Vom expune îndată motivarea acestei convingeri.

Observăm mai întâi că, spre deosebire de Imperiul Bizantin şi statele slave din Balcani, a căror iconografie monetară prezintă frecvent diverse persoane sacre ale credinţei creştine, Ţara Românească a adoptat ca tip monetar numai imaginea lui Iisus Cristos şi aceasta numai în două rânduri: prima dată între anii 1397–1400, sub domnia lui Mircea cel Bătrân (1386–1418)[18], a doua oară în anii 1459–1460, în cea de-a doua domnie a lui Vlad Ţepeş (1448, 1456–1462, 1476)[19]; în ambele cazuri una din feţele monetei respective este ocupată de efigia domnitorului emitent, iar cealaltă prezintă bustul lui Iisus Cristos, nimbat, cu barbă, binecuvântând cu mâna dreaptă şi ţinând cu mâna stângă Evanghelia la piept[20].

Poate fi extinsă la aceste emisiuni monetare ale Ţării Româneşti preeminenţa imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei voievodului emitent şi, drept urmare, determinarea aversului şi a reversului monetelor respective în funcţie de această teză ? Categoric, nu ! În primul rând, nu există nici măcar o umbră de dovadă care să ateste o transpunere în vechiul drept cutumiar românesc a conceptului bizantin *Rex regnantium* cu ierarhia ce asigura locul privilegiat de reprezentant direct al lui Iisus pe pământ pentru împăraţii succesori la tronul lui Constantin cel Mare.

Pe de altă parte, emiterea monetelor în discuţie nu poate fi tratată ca un fenomen izolat, desprins total din activitatea curentă a monetăriei Ţării Româneşti din timpul domniei voievodului respectiv, ci numai situându-o în cadrul acestei activităţi. Clasificarea materialului monetar al aceluiaşi emitent trebuie să aibă în vedere criterii absolut precise, de ordin metrologic şi iconografic. Astfel, dacă avem în vedere monetele emise de Mircea cel Bătrân în lunga sa domnie, constatăm deîndată că, din punct de vedere metrologic, ele se încadrează în două mari categorii şi anume: I. *ducaţi,* nominal reprezentând unitatea sistemului monetar al Ţării Româneşti; II. *bani,* nominal divizionar, reprezentând 1/3 dintr-un ducat[21]. Examinând numeroasele emisiuni de ducaţi din domnia aceluiaşi voievod, observăm fără nici o dificultate că, luând în considerare criteriul iconografic, ele se clasifică astfel: 1. ducaţi de aşa-zisul tip comun: *av.* scut despicat, *rv.* coif având în creştet o acvilă[22]; 2. ducaţi cu efigia emitentului. La rândul lor, ducaţii cu efigia emitentului se clasifică mai departe după cum urmează: A. *av.* efigia emitentului, *rv.* bustul lui Iisus Cristos; B. *av.* efigia emitentului, *rv.* stemă[23]. De curând, autorul acestei note a arătat că ducaţii lui Mircea cel Bătrân cu efigia emitentului şi bustul lui Iisus Cristos au făcut obiectul a două emisiuni succesive, ce se deosebesc una de alta după vestimentaţia diferită purtată de voievod: a. Mircea cu mantie; b. Mircea fără mantie[24]. Schematic, clasificarea ducaţilor ce aparţin acestor emisiuni poate fi reprezentată astfel:

I. ducaţi
- 2. *av.* efigia emitentului
  - A. *rv.* bustul lui Iisus Cristos
    - a. *av.* Mircea cu mantie
    - b. *av.* Mircea fără mantie.

Din examinarea clasificării de mai sus reiese cu claritate rolul însemnat pe care îl avea efigia emitentului în iconografia monetară a acelei vremi. De altfel, Mircea cel Bătrân adoptă acest tip, variind costumația sau arma purtată în mâna dreaptă, pentru nu mai puțin de șase emisiuni diferite din anii 1397–1418. Același tip monetar a fost preluat ulterior și de emisiunile de ducați purtând numele următorilor voievozi: Mircea cel Bătrân și Mihail I, asociați (1408–1418)[25]; Mihail I (1418–1420)[26]; Dan al II-lea (1422–1431, cu întreruperi)[27] și, în sfârșit, Vlad Țepeș, care însă este reprezentat ținând în mâna dreaptă o cruce lungă, în loc de armă (spadă sau lance)[28]. În acest cadru juridic și istoric, apariția tipului monetar cu bustul lui Iisus Cristos reprezintă doar o manifestare ideologică având un caracter strict conjunctural. Ignorând numismatica evului mediu românesc, atât de complexă, R. Ocheșeanu se lansează în discutarea unor probleme punctuale, mărunte, pe care le tratează desprinse din cadrul lor firesc și astfel elaborează false teorii, lipsite de temei. Mai grav este însă faptul că același autor încearcă să impună și altora pseudorezultatele activității sale.

5. La urma urmei, stabilirea aversului și a reversului, în descrierea unei monete, are un caracter strict convențional și rămâne la alegerea fiecărui autor să-și fixeze cum crede de cuviință criteriile cele mai adecvate ce urmează a fi luate în considerație de la caz la caz. Un lucru este însă sigur: toate aceste descrieri de monete, cu indicarea necesară a aversului și a reversului lor, fac obiectul unor studii realizate și publicate *astăzi* și ca atare adresate contemporanilor noștri și nu oamenilor evului mediu pentru a se conforma mentalității și conceptelor juridice ale acestora din urmă. Cu totul nejustificată ne apare deci, în acest context, vehemența cu care R. Ocheșeanu vrea să-și impună propria părere într-o chestiune relativ minoră și reprezentând de altfel o falsă problemă în numismatica medievală românească.

II. Invocând, ca argument în sprijinul susținerilor sale privind preeminența imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei emitentului unei monete, interpretarea dată de V. Laurent figurinelor de email ce ornează așa-zisa coroană a sfântului Ștefan[29], R. Ocheșeanu găsește cu cale să trimită la o notă în care atacă o problemă fără nici o legătură cu tema tratată în articolul său, și anume originea primei steme dinastice a Țării Românești[30]. Pentru a nu risca să comitem fără voie o eventuală alterare a ideilor exprimate de autor în această notă, încercând a-i rezuma conținutul, o reproducem aici textual:

„De ce Coroana Sfântului Ștefan, semn de vasalitate față de Imperiul Bizantin, este privită de întreaga suflare maghiară drept cel mai venerat simbol al Ungariei, iar scutul Basarabilor, poate concedat primilor Basarabi de regii arpadieni este privit de specialiștii noștri în heraldică «ca un semn al dobândirii definitive (sic!) a independenței față de regatul Ungariei ... și nu indică nici un fel de raporturi de la vasal la suzeran», vezi O. Iliescu, *Moneda în România*, București, 1970, p. 18. În afara faptului că o concedare de arme nu reflectă în nici un fel raporturi de la suzeran la vasal, ci este doar un gest de *captatio benevolensis (sic! – n.n. O.I.)*[31] – vom reveni asupra acestui aspect într-o altă notă de lectură – nu cumva poziția istoricilor ori a numeroșilor amatori heraldiști este un reflex al unei anumite mentalități care nu are ce căuta în istorie?"[32].

Am parcurs cu luare aminte stufosul conținut al acestei note și urmează ca, pe marginea lui, să prezentăm observațiile ce ni se par a se impune, rând pe rând.

1. Dacă prin sintagma „primii Basarabi" R. Ocheșeanu înțelege să desemneze, cum este logic, succesiunea următorilor voievozi ai Țării Românești: Basarab I (1310–1352), Nicolae Alexandru (1352–1364) și Vlaicu Vodă (1364– circa 1377), atunci nici unul dintre ei nu ar fi putut obține de la regii arpadieni, prin concesiune, dreptul de a avea o stemă proprie, deoarece ultimul rege arpadian al Ungariei, Andrei al III-lea (1290–1301) s-a stins din viață cu câțiva ani înainte de urcarea pe tronul Țării Românești a lui Basarab I. Lansându-și originala ipoteză, R. Ocheșeanu ne dezvăluie în realitate doar o gravă necunoaștere a unor date elementare din istoria medievală a României.

Dacă în șirul „primilor Basarabi" R. Ocheșeanu include și pe voievodul Tihomir (1290–1310), tatăl lui Basarab I și contemporan, până în 1301, cu Andrei al III-lea, nici în acest caz noua sa incursiune în domeniul heraldicii nu are mai mult temei, fiind îndeobște cunoscut că, până la domnia regelui Carol Robert de Anjou (1308–1342), singurul însemn heraldic, creat și de uz curent pe teritoriul Ungariei, era stema dinastiei arpadiene.

Ca atare, această stemă, îndeplinind exclusiv funcția de însemn de stat, nu a făcut niciodată obiectul unei concesiuni de tip feudal acordată până la 1301 vreunui vasal al unui rege arpadian, cum crede R. Ocheșeanu, în totală necunoștință de cauză.

2. De fapt, invocând semnificația figurinelor de email din așa-zisa coroană a sfântului Ștefan ca argument în favoarea preeminenței imaginii lui Iisus Cristos asupra efigiei emitentului unei monete, R. Ocheșeanu inventează prilejul de a aduce în discuție, în nota reprodusă mai sus, părerile exprimate de semnatarul acestor rânduri cu privire la originea stemei Țării Românești. În realitate, iată despre ce este vorba:

În anii 1963–1964 am selectat și organizat materialul divers – numismatic, arheologic și istoric – care a servit la turnarea a două filme documentare, realizate de Studioul „Alexandru Sahia" și având ca temă istoria monetei în România, în două părți: *Comoara* (1963)[33] și *Povestea leului* (1964)[34]. În acest scop, împreună cu echipa de filmare, am întreprins două largi prospectări, în numeroase muzee și biblioteci din București și din țară. Printre alte materiale de un deosebit interes la care am avut acces, pentru prima dată, cu acest prilej, s-au numărat și butonii ce împodobesc veșmântul purtat de Vlaicu Vodă, voievodul înmormântat în Biserica Domnească din Curtea de Argeș[35]. Confecționați din argint, aceștii butoni prezintă pe fața exterioară un scut despicat, în primul câmp fasciat cu opt piese, alternând aur și verde, în al doilea plin cu aur[36], scut absolut identic, ca partițiune și mobile heraldice, cu cel ce figurează pe aversul unor monete emise de Vlaicu Vodă[37]. Comparând stema de pe butonii lui Vlaicu Vodă cu cea a regatului Ungariei din ultimele secole ale dinastiei arpadiene – scut fasciat cu opt piese, alternând argint și roșu[38] sau roșu și argint[39] –, oricine își poate da seama foarte ușor de faptul că între cele două însemne heraldice nu există nici o legătură de tip feudal, date fiind deosebirile esențiale dintre ele, atât de evidente: aur în loc de argint, verde în loc de roșu. Această concluzie a fost întărită când, în 1964, am putut consulta, la Biblioteca „Astra" din Arad, o lucrare fundamentală a heraldicii maghiare[40], din care am reținut următoarele date, extrem de importante: normele heraldice au fost

introduse efectiv şi au devenit funcţionale în regatul Ungariei abia după întronarea lui Carol Robert de Anjou; acelaşi rege conferă în 1327 pentru prima dată unui nobil dreptul de a purta un coif cu o emblemă specifică în creştet, gestul regal fiind repetat în 1332 şi 1336, bineînţeles cu alţi beneficiari; în 1369, regele Ludovic I de Anjou acordă pentru prima oară o stemă cu scut heraldic, dar nu unei persoane fizice, ci unui oraş, şi anume oraşului Cassovia, azi Košice, în Slovacia; în sfârşit, abia în 1398, regele Sigismund I de Luxemburg conferă pentru prima dată unui nobil dreptul de a purta un blazon complet, compus din scut, coif şi emblema specifică fixată în vârful coifului[41].

Pe temeiul acestei documentări şi tratând astfel problema constituirii stemei Ţării Româneşti într-un larg context istoric şi heraldic, am elaborat atunci următoarea construcţie ipotetică, dar foarte plauzibilă:

- probabil că, în anii 1326–1330, Basarab I a primit de la Carol Robert dreptul de a purta un coif cu o emblemă specifică în creştet; această emblemă era cu siguranţă o acvilă, adoptată imediat de voievodul român ca însemn heraldic al sigiliului său[42], menţinută ulterior cu aceleaşi funcţii de către urmaşii săi şi devenită astfel stema tradiţională de stat a Ţării Româneşti[43];
- din 1359, după înfiinţarea Mitropoliei Ţării Româneşti la Curtea de Argeş, această acvilă va fi reprezentată sub o ipostază specifică, şi anume ţinând capul întors şi apucând cu ciocul o cruce (*aquila valachica*), aşa cum apare începând cu monetele şi sigiliul lui Vlaicu Vodă.
- emiţând în 1365 primele monete proprii ale Ţării Româneşti[44], Vlaicu Vodă le marchează cu o stemă completă, alcătuită din scut heraldic, coif şi emblema din vârful lui; această stemă este reprezentată şi distribuită după cum urmează: pe avers, scut despicat, în primul câmp fasciat cu patru piese, fasciile 1 şi 3 haşurate, în al doilea semiluna senestra (cu coarnele spre dreapta privitorului), iar deasupra scutului o cruce cu braţele egale, asemănătoare celei de Malta; pe revers, coif închis în profil spre dreapta (stânga privitorului), cu cruce pe partea inferioară, în creştet acvila cu aripile închise, ţinând capul întors spre dreapta (stânga privitorului) şi apucând cu ciocul o cruce cu braţele egale[45];
- pe monetele emise de Vlaicu Vodă începând din anul 1368, acestei steme i se aduc unele modificări, astfel: pe avers, scut despicat, în primul câmp fasciat cu opt piese, în al doilea plin (fără mobile heraldice), iar pe revers, coiful şi acvila ca mai sus, dar dirijate în sens invers în raport cu reprezentarea lor pe reversul monetelor emise în 1365: spre stânga (şi nu spre dreapta) privitorului, iar acvila cu capul întors spre dreapta (şi nu spre stânga) privitorului[46]. Am arătat că scutul care intră în componenţa stemei din 1368 este reprodus şi pe butonii lui Vlaicu Vodă, aici cu indicarea metalului şi a smaltului: scut despicat, în primul câmp fasciat cu opt piese, alternând 1, 3, 5 şi 7 de aur, 2, 4, 6 şi 8 de smalt verde, în al doilea plin cu aur.

Comparând cele două reprezentări succesive, din 1365 şi 1368, ale scutului din stema lui Vlaicu Vodă cu stema din aceeaşi vreme a regatului Ungariei, deosebirile dintre ele ne apar numaidecât ca evidente şi esenţiale. Am văzut că în *Cronica pictată de la Viena* această stemă avea, la 1358, următoarea reprezentare:

scut despicat, în primul câmp fasciat cu opt piese, alternând 1, 3, 5 şi 7 de smalt roşu, 2, 4, 6 şi 8 de argint, în al doilea de smalt albastru presărat cu flori de crin de aur. Nu există nici cea mai mică analogie între această stemă şi stema creată de Vlaicu Vodă în 1365. Pe de altă parte, asemănarea dintre primul câmp al scutului angevin din 1358 şi primul câmp al scutului adoptat în 1368 este numai aparentă, în ambele cazuri fiind vorba doar de un câmp fasciat cu opt piese, în realitate metalele şi smalturile heraldice fiind complet diferite. Un argument simplu, de bun simţ, ne convinge că nici de data aceasta nu avem de-a face cu o concedare a acestui însemn heraldic de la suzeran la vasalul său, în temeiul unor raporturi feudale de acest tip ce ar fi existat la 1368 între regele Ungariei şi voievodul Ţării Româneşti, deoarece în acest caz, potrivit normelor heraldice, vasalul nu putea înlocui argintul din stema suzeranului cu aur, metal mai preţios decât argintul, în stema ce i-ar fi fost concedată de suzeranul său. De aici putem desprinde o concluzie ce se impune de la sine: instituirea primei steme dinastice a Ţării Româneşti, în ambele ei variante din 1365 şi 1368, a fost un act unilateral de voinţă politică, asumat de către Vlaicu Vodă, fără nici o legătură cu vechile raporturi feudale dintre voievozii de la Argeş şi regele Ungariei. Asumându-şi, în 1365, dreptul regalian de a bate monetă, Vlaicu Vodă îşi creează concomitent o stemă proprie, ambele iniţiative desăvârşind astfel statutul de suveran independent, câştigat în 1330 de Basarab I[47].

Argumentele şi concluziile creionate mai sus au fost prezentate de-a lungul timpului în mai multe rânduri, formulate mai concis sau mai amplu, prima dată în 1964, în filmul documentar *Povestea leului*[48], apoi, începând din 1971 în mai multe comunicări[49] şi într-un articol publicat în 1971, în *Magazin istoric*[50], completat ulterior cu o notă apărută în 1982 în *Revista arhivelor*[51].

Ignorând complet contextul istoric prezentat mai sus, R. Ocheşeanu, autor bine cunoscut pentru cercetările sale având ca obiect monete şi ponduri greco-romane şi bizantine descoperite în Dobrogea, se aventurează de data aceasta într-un domeniu pentru el absolut necunoscut şi expediază într-o notă de subsol tratarea unei probleme heraldice de mare importanţă: originile primei steme dinastice a Ţării Româneşti. Am văzut în ce constă originala ipoteză pe care o lansează acum autorul citat: această stemă ar fi fost concedată primilor Basarabi de către regii arpadieni, într-un gest de *captatio benevolentiae*! Nu se aduce nici un argument în sprijinul acestei susţineri, autorul promiţând că va reveni asupra acestui subiect într-o viitoare notă de lectură. Nu ştim dacă R. Ocheşeanu a mai avut răgazul să redacteze promisa notă de lectură (chiar şi calificarea pe care o dă contribuţiei sale trezeşte suspiciuni cu privire la adevărata motivaţie a unui asemenea demers); dar dacă, împotriva evidenţei izvoarelor invocate mai sus, a continuat să susţină ideea creării stemei dinastice a lui Vlaicu Vodă printr-un act de concedare feudală, de la suzeran la vasal, vom constata că R. Ocheşeanu şi-a irosit timpul şi eforturile[52], punând în discuţie o falsă problemă.

III. Oricine citeşte noua contribuţie numismatică a lui R. Ocheşeanu rămâne cu siguranţă neplăcut surprins de tonul adesea insolent al acestui articol. Aprecierile critice la adresa unor păreri exprimate anterior de semnatarul prezentei note ies într-adevăr din cadrul obişnuit al unei polemici ştiinţifice şi îşi găsesc locul mai degrabă într-un pamflet gazetăresc. Culmea este că aceste critici, după cum am arătat aici, nu sunt sprijinite de o fundamentare reală şi ca atare, prin efectul de bumerang, reuşesc doar să descalifice pe autorul lor[53].

* Comitetul de redacţie a propus autorului, într-o primă fază, retragerea articolelor, şi mai apoi o ameliorare a textului, ţinând seama de faptul că cel recenzat a decedat între timp şi dialogul nu se mai justifică. Autorul a refuzat de fiecare dată, uzând de dreptul la replică, asumându-şi toată răspunderea în ceea ce priveşte forma şi conţinutul articolului.

Fiind vorba de probleme importante ale istoriografiei româneşti şi de faptul că, de la intervenţiile lui R. Ocheşeanu, publicaţia noastră nu a mai apărut, Comitetul de redacţie consideră că, în aceste condiţii, materialul se poate publica în forma actuală.

[1] R. Ocheşeanu, BSNR, 88–89 (1994–1995), 1998, p. 109–114.

[2] Idem, BSNR, 86–87 (1992–1993), 1996, p. 139–142.

[3] Oct. O. Iliescu, Oltenia, 2, 1941, p. 121–124.

[4] Oct. Iliescu, BSNR, 88–89 (1994–1995), 1998, p. 107–108.

[5] R. Ocheşeanu, *op.cit. supra*, nota 1, p. 110–112.

[6] C. Moisil, BSNR, 10, 1913, p. 53; idem, CNA, 2, 1921–1922, p. 26; idem, AIIN, 3, 1924–1925, p. 146; Oct. Iliescu, *Moneda în România 491–1864*, Bucureşti, 1970, p. 20; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *Monede şi bancnote româneşti*, Bucureşti, 1977, p. 25.

[7] R. Ocheşeanu, *op.cit.*, p. 113, nota 5.

[8] „Regele celor ce domnesc". Sintagma *Rex regnantium*, transpusă în limba greacă, figurează ca legendă pe reversul monetelor anonime de bronz (*folles*) emise între anii 969–1030 şi care prezintă constant pe avers bustul lui Iisus Cristos.

[9] Spre exemplu D.M. Metcalf, SCN, 6, 1975, p. 127–138.

[10] R. Ocheşeanu, *op.cit.*, p. 112.

[11] *Ibidem*, p. 109–112.

[12] Oct. Iliescu, SCN, 6, 1975, p. 239–242 şi 1 pl.

[13] Evanghelia Sfântului Apostol Matei.

[14] Cécile Morrisson, SCN, 11 (1995), 1997, p. 191–194.

[15] *Ibidem*, p. 239, nota 1.

[16] *Ibidem*, p. 239–241.

[17] R. Ocheşeanu, *op.cit.*, p. 111 şi 113, nota 2.

[18] Cu privire la cronologia acestei emisiuni monetare şi pentru interpretarea adoptării bustului lui Iisus Cristos ca tip de revers, vezi Oct. Iliescu, *Moneda în România* ..., p. 18; idem, RRH, 25, 1986, p. 35–44; idem, CCDJ, 5–7, 1986–1989, p. 179–188.

[19] Unicul exemplar cunoscut până astăzi a fost descoperit în 1968 la Târgşoru Vechi (jud. Prahova), vezi Oct. Iliescu, BSNR, 77–79 (1983–1985), 1986, p. 269–278

[20] De fapt, potrivit canoanelor bizantine, această imagine îl reprezintă pe Iisus Cristos ca învăţător, explicaţie ce ne-a fost comunicată în 1959 de către I.D. Ştefănescu, singurul profesor de rit ortodox care a deţinut, timp de câteva decenii, o catedră la Universitatea Catolică de la Louvain (Belgia), cu aprobare expresă de la Vatican.

[21] Despre sistemul monetar al Ţării Româneşti în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, vezi C. Moisil, BSNR, 10, 1913, p. 38–45; idem, AIIN, 3, 1924–1925, p. 143–145; Oct. Iliescu, la C.C. Kiriţescu, *Sistemul bănesc al leului şi precursorii lui*, I, Bucureşti, 1964, p. 86 şi ediţia a 2-a, Bucureşti, 1997, p. 72 şi 81.

[22] Acvilă şi nu corb, cum prezintă această pasăre heraldică R. Ocheşeanu, BSNR, 86–87 (1992–1993), 1996, p. 139. Autorul citat nu ştie că, în heraldica evului mediu, corbul apare abia după încoronarea lui Matias Corvin (1458–1490) ca rege al Ungariei, această pasăre reprezentând blazonul Corvineştilor. Acvila din stema Ţării Româneşti se va transforma în corb, pe sigiliul domnesc, abia după domnia lui Neagoe Basarab (1512–1521), sub influenţa şi prin mijlocirea tiparului de carte. Sunt cunoştinţe elementare, ignorate însă complet de R. Ocheşeanu.

[23] Este stema completă, constituită din scut, coif şi acvilă (prima stemă dinastică a Ţării Româneşti, reprodusă pe reversul ducaţilor emişi de voievozii Radu I, Mircea cel Bătrân, Mircea cel Bătrân şi Mihail I asociaţi, Mihail I şi Dan al II-lea).

[24] Acest tip de efigie a fost descris pentru prima dată de Oct. Iliescu, RRH, 35, 1986, p. 36–37.

[25] Două exemplare din colecţia Muzeului Naţional Maghiar din Budapesta, publicate (incomplet) de Constanţa Ştirbu, Paraschiva Stancu, în vol. colectiv *Marele Mircea Voievod*, Bucureşti, 1987, p. 103.

[26] Oct. Iliescu, *Moneda în România ...*, p. 21; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *op.cit.*, p. 28–29.

[27] Oct. Iliescu, *op.cit.*, p. 21–22; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *op.cit.*, p. 29.

[28] Vezi mai sus, nota 7.

[29] R. Ocheşeanu, BSNR, 88–89 (1994–1995), 1998, p. 110.

[30] *Ibidem*, p. 113, nota 5.

[31] Corect *captatio benevolentiae*, în româneşte: câştigarea bunăvoinţei. *Benevolensis* nu există în limba latină; dacă autorul s-a gândit la genitivul lui *benevolens*, binevoitor, acesta este *benevolentis* şi nu *benevolensis*, dar în acest caz *captatio benevolentis* nu are nici un sens. Nu este singura dată când R. Ocheşeanu redă greşit citate din limba latină: într-un alt articol de numismatică medievală românească, publicat recent de acelaşi autor, vom întâlni: *Quid prodest ?* (corect: *Cui prodest ?*, cui foloseşte ?) şi *horresco refens* (corect: *horresco referens*, mă îngrozesc relatând). R. Ocheşeanu, SCN, 12 (1997), 1998, p. 194 respectiv 198 (acest articol va face obiectul unui comentariu critic, pe care îl vom publica în SCN, 13).

[32] R. Ocheşeanu, *loc.cit.* mai sus, în nota 30.

[33] Scenariul şi regia: P. Sirin; imaginea: L. Niţu; consultanţi ştiinţifici principali: Oct. Iliescu, B. Mitrea. Acest film a fost prezentat în premieră la 16 ianuarie 1964, la Sala Sindicatului Academia R.P.R.; ulterior, a obţinut premiul pentru cel mai bun film educativ la Festivalul Internaţional al Filmului experimental şi documentar, organizat la Cordoba (Argentina) la 17 august 1964; vezi informaţia *Premiul pentru cel mai bun film educativ*, în *România liberă*, 21, nr. 7170, miercuri, 19 august 1964, p. 5.

[34] Scenariu şi regia: P. Sirin; imaginea: L. Niţu; consultanţi ştiinţifici principali: Oct. Iliescu, Corina Nicolescu. A fost prezentat în premieră la 13 decembrie 1964, la Televiziunea Română.

[35] Considerat iniţial ca fiind Radu I, voievodul înmormântat în Biserica Domnească din Curtea de Argeş a fost identificat în ultima vreme cu Vlaicu Vodă: N. Constantinescu, *Curtea de Argeş (1200–1400). Asupra începuturilor Ţării Româneşti*, Bucureşti, 1984, p. 40.

[36] Aceşti butoni (nasturi) au fost publicaţi mai întâi de V. Drăghiceanu, BCMI, 10–11, 1917–1923, p. 98.

[37] Acest scut apare pe aversul ducaţilor de tip comun, cu legenda M LADIZLAI WAIWODE *(av.)* şi TRANSALPINI *(rv.)*: Oct. Iliescu, *Moneda în România ...*, p. 17; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *op.cit.*, p. 9, tipul III.

[38] Stema Ungariei arpadiene la 1290, potrivit Armorialului Wijnbergen.

[39] Primul câmp, reprezentând Ungaria arpadiană, al scutului reprodus în *Cronica pictată de la Viena*, la 1358; al doilea câmp al acestui scut despicat este de azur (albastru), presărat cu flori de crin de aur şi constituie stema dinastiei angevine *(Chronicum pictum Vindobonense*, manuscris cu miniaturi, păstrat azi la Muzeul Naţional Maghiar din Budapesta – Biblioteca Centrală Széchenyi).

[40] L. Fejérpataky, *Monumenta Hungariae heraldica*, I–II, Budapesta, 1901–1902.

[41] *Ibidem*, II, p. 8–12.

[42] Este cert că un asemenea sigiliu a fost folosit de Basarab I pentru a întări scrisoarea sa adresată lui Carol Robert la începutul campaniei din 1330; primirea acestei scrisori şi reacţia regelui angevin la primirea ei sunt relatate pe larg în *Cronica pictată de la Viena*, scena respectivă fiind ilustrată de o binecunoscută miniatură.

[43] Evoluţia stemei Ţării Româneşti la D. Cernovodeanu, *Ştiinţa şi arta heraldică în România*, Bucureşti, 1977, p. 43–81.

[44] Oct. Iliescu, *Moneda în România ...*, p. 14; idem, BSNR, 41–65 (1948–1972), 1974, p. 83–88.

[45] Oct. Iliescu, *Moneda în România ...*, p. 16–17; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *op.cit.*, p. 8.

[46] Oct. Iliescu, *Moneda în România ...*, p. 17; G. Buzdugan, O. Luchian, C.C. Oprescu, *op.cit.*, p. 9.

[47] Raportul de vasalitate, existent până la 1330 între Țara Românească și regatul Ungariei și constând, printre altele, din obligația voievodului de la Argeș de a plăti regelui angevin un tribut anual (*census*), a fost rupt în același an prin victoria obținută la Posada de Basarab I împotriva lui Carol Robert (cf. Oct. Iliescu, SMIM, 5, 1962, p. 133–150), dar a fost restabilit în 1344, când voievodul Nicolae Alexandru, ca asociat la domnie al lui Basarab I, s-a întâlnit, la Brașov, cu Ludovic I și a acceptat să plătească din nou regelui Ungariei un tribut anual (Oct. Iliescu, RevIst, 3, 1992, p. 929–935). Ca urmare a conflictului izbucnit în 1365 între Ungaria și Țara Românească, este rândul lui Vlaicu Vodă să rupă acest raport de vasalitate, dar de data aceasta, după cum am arătat, voievodul român își asumă prerogativele unui suveran pe deplin independent: 1. își asumă dreptul de a avea o stemă dinastică proprie, complet diferită de stema regatului Ungariei din acea vreme; 2. își asumă dreptul regalian de a bate monetă proprie, în cadrul unui sistem monetar bine organizat. După ce în 1368 și apoi în 1369, Vlaicu Vodă reînnoadă bunele relații cu Ludovic I, voievodul Țării Românești își păstrează absolut intacte prerogativele asumate în 1365, pe care le preiau apoi, fără nici o știrbire, urmașii săi, care au uzat de dreptul de a bate monetă proprie în mod continuu până la 1420 și, intermitent, până la 1481. Pe deasupra, oricare au fost vicisitudinile relațiilor politice dintre Țara Românească și Ungaria după 1365, nici un izvor istoric nu va mai consemna obligația vreunui voievod al Țării Românești de a plăti tribut unui rege al Ungariei. De aici se poate desprinde o singură concluzie, firească și fermă: prin măsurile de drept public adoptate în 1365, Vlaicu Vodă realizează independența deplină și definitivă a Țării Românești, în raporturile ei cu regatul Ungariei. Necunoscând acest curs al istoriei noastre, în nota reprodusă *in extenso* mai sus, R. Ocheșeanu își permite să sancționeze cu un *(sic!)* absolut nejustificat această concluzie la care am ajuns, în deplină cunoștință de cauză, încă din 1970.

[48] Vezi mai sus, nota 34.

[49] Comunicări prezentate succesiv la ședințele Societății Numismatice Române din 31 ianuarie 1971, 26 mai 1985, 28 mai 1995 și 27 septembrie 1998, la ședința Institutului de Istoria Artei, din 8 februarie 1971, și la Sesiunea anuală a Muzeului Național de Istorie a României, la 27 noiembrie 1998.

[50] Oct. Iliescu, MagIst, 5, 1971, nr. 3 (40), p. 27–32. Textul orginal, predat la tipar, a apărut cu amputări masive, operate de cenzura ideologică a acestei publicații.

[51] Idem, RevArh, 59/44, 1982, p. 280–282.

[52] A decedat în vara anului 1998.

[53] Ca vechi colaborator – din 1942 – al publicațiilor Societății Numismatice Române, atât ca autor, cât și îndeplinind în mod permanent atribuții redacționale, ca inițiator, alături de G. Buzdugan, al noii serii a acestui *Buletin* și ca redactor responsabil al aceluiași *Buletin*, îmi exprim totala nedumerire generată de trimiterea spre publicare a acestui articol al lui R. Ocheșeanu fără un aviz prealabil al semnatarului acestor rânduri. Cel puțin în calitate de redactor responsabil al *Buletinului*, aveam nu numai dreptul, ci și datoria de a cunoaște măcar sumarul unui volum trimis la tipar. Fără a fi avut pretenția de a exercita în această calitate un drept de cenzură – ceea ce nu am făcut nici până în 1989 –, aș fi avut posibilitatea ca, luând cunoștință de articolul incriminat, să semnalez autorului gravele lacune de documentare și erori de interpretare întâlnite în text. Sunt încredințat că în aceste condiții observațiile formulate în nota de față nu ar mai fi avut obiect.

FAUX PROBLÈMES DE NUMISMATIQUE MÉDIÉVALE ROUMAINE

RÉSUMÉ

Dans cette note, l'auteur présente ses observations critiques en marge d'un article récemment publié par R. Ocheșeanu dans BSNR, 88–89 (1994–1995), 1998, p. 109–114, où ce dernier, en s'occupant d'une émission monétaire bien connue du voïvode de Valachie Mircea l'Ancien (1386–1418), aux types: effigie de l'émetteur/buste de Jésus Christ, croit pouvoir imposer la thèse selon laquelle l'on

devrait considérer l'image du Christ comme droit et l'effigie de Mircea l'Ancien comme revers des monnaies en question. L'auteur de la présente note évoque les arguments divers qui s'opposent à cette thèse et estime qu'elle ne représente qu'un faux problème de numismatique médiévale roumaine.

Dans une note de l'article déjà cité, R. Ocheşeanu attaque un problème tout à fait étranger à l'objet de sa contribution, à savoir l'origine des armes dynastiques adoptées par les voïvodes de Valachie au XIVe siècle. En ignorant complètement le cadre historique du problème, R. Ocheşeanu se hasarde à avancer l'hypothèse selon laquelle l'écu composant ces armes aurait probablement fait l'objet d'une concesion féodale, accordée par les dernieres rois arpadiens de Hongrie, comme suzérains, aux premiers voïvodes Basarab de Valachie, comme vassaux. Mais il faut observer en premier lieu que cette hypothèse se réduit en réalité à un évident anachronisme, car le voïvode Basarab Ier (1310–1352), fondateur de la dynastie communément appelée de ce nom, monta sur le trône de Valachie dix ans après la mort du dernier roi arpadien de Hongrie, André III (1290–1301); d'autre part, il est notoire que l'institution héraldique a été introduite en Hongrie à peine sous le règne du roi Charles Robert d'Anjou (1308–1342). En outre, l'auteur de la présente note rappelle que dès 1963, sur la base d'une large éventail de sources historiques, il a montré qu'en 1365, le prince de Valachie Vlaïcou Voda (1364–c. 1377), rompant le rapport de vassalité qui le liait à la couronne de Hongrie et se comportant par la suite comme souverain d'un État Indépendant, assuma en même temps le droit d'adopter des armes dynastiques propres et le droit régalien de battre monnaie, marquée de ses armes. Dans ce contexte, revenir à la thèse d'une prétendue concession féodale des armes en question équivaut en réalité à remettre inutilement en discussion un autre faux problème.